

САНА ОЛОХ

Чурапчы улуунун хаһыата

ХАҢЫАТ 1951 СЫЛ АЛТЫННЫҢ 13 КҮНҮТТЭН ТАКСАР

2003 с.ыл
ОҕУС 1 КҮНЭ
ОҕУС ОҕУС ОҕУС
№ 74 (8985)

БАСТАКЫ КҮН

Ойуунускай оҕо буолан окко түспүт, биһиги ыйаабыт төрүт сиригэр - Черкөөх бөлүөлөгүн Дэлбэрийбит алааһыгар ыһах дьонно муһунулар. Былатыан харанга олохтон өйдөрө-санаалара сана уһуктан эрэр сахатын дьонугар уоттаах-төлөнөөх тылларын эпипт трибунаатын үтүгүннэрэн онгоһуллубут үрдэтиллибит сирдээх түһүлгэ ыһах сирэ-туома ытылына. Ыһаахха СР вице-президент А.К.Акимов, Ойуунускай сылын тэрийэр комиссия председатели, СР Правительствотун Председатели Е.А.Борисов, СР Государственной Мунньабын (Ил Түмэн) председатели Н.И.Соломов, П.А.Ойуунускай төрөппүт кыһа С.П.Ойуунская, Таатта улуунун баһылыга М.А.Протодакьянов, Ил Түмэн депутаты уо.д.а. кыттыыны ылылар.

А.К.Акимов бэйэтин тыл этиитигэр уонуттан олонхоһут, сүүрбэттээн революционер буолбут саха чулуу уолун олобун онкулларыгар тохтоото, кини суруйааччы, бөлүһүөк, тыл уһун быһытынан уратыларын бэлиэтээтэ. Александр Константинович бар дьон ыһыһын тыаһын ортотугар СР Президентин Ыйаагынан Ойуунускай сылынан таһаарылаах үлэлэрин иһин Черкөөхтөөбү "Ыйаа" бааһынай хаһаайыстыбатын салайааччыта Д.Е.Афанасьевка "Саха Республика" тыатын хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, Черкөөх орто оскуоланын учуутала И.С.Жеусовка "Саха Республика" үтүөлээх учуутала Бочуоттаах ааттары инээрэр туһунан дастабырыанналары, бэлиэлэри туттарда. Маны таһынан Саха сирэ Россияга холбослута 370 сылынан Таатта туруу үлэһит дьонно вице-президентин анал Знактары тутар чиескэ тигистиһэр, СР Президентин Бочуотунай грамоталарынан наһараадаланналар.

СР Правительствотун Председатели Е.А.Борисов республика олоҕор-дьаһагар өнгөлөрүн иһин хас да киһиэхэ Правительство Бочуотунай грамоталарын туттарыта ыһах эмиз биір кэрэ-бэлиэ түгэниһин бу-

"... Үс саха төрөөбүр
Үөрүүлээх күнүгэр
Мин ырыам ылланыа,
Мин аатым ааттаныа..."

УЛУУ ОЙУУНУСКАЙГА УРУЙ БУОЛЛУН!

(Тааттаба ытыллыбыт П.А.Ойуунускай төрөөбүтэ
110 сылыгар аналлаах ыһахтан)

Уран тыл араата, саха чулуу уола, бөдөн государственной деятель, көпүлү, олобу туойбут суруйааччы, ученай П.А.Ойуунускай быйыл төрөөбүтэ 110 сылынан СР Президент В.А.Штыров Ыйаагынан 2003 с.ыл Былатыан Ойуунускай сылынан биллэриллэн, араас дьаһаллар былааннаахтык ытыллынылар. Бэс ыйын 25-26 күннэригэр улуу суруйааччы төрөөбүт ытык Таатта сиригэр самаан сайыны көрсө бу дьаһаллар муһутуур чыпчаалларынан буолбут Сомоҕолоһуу ыһаба ыраактан-чугастан үгүс малдьыттары, саха тылын маастардарын, быйыл, күстээх ыччаттары, дьону-сэргэни түмтэ.

олла.

П.А.Ойуунускай аатынан бириэмийэ лауреата, суруйааччы В.Н.Федоров саха дьонугар-сэргэтигэр Россия тылын маастардарыттан эбэрдэни тирээтэ.

— "Блажен, кто посетил свой мир в минуты роковые..." диэн этии Ойуунускайга сөп түбэһэр. Платон Алексеевич — интернационалист-суруйааччы этэ, — диэтэ кини уонна Былатыан 1978 сыллаахха тахсыбыт тылбаас-кинигэтин суруйааччы төрөөбүт сиригэр-дойдугар сырытын диэн ажалбытын көрдөрдө.

Трибунаба улуу суруйааччы төрөппүт кыһа С.П.Ойуунская тахсар. Сардаана Платоновна бэйэтин этиитигэр болжомтону ыччаты үөрэтиигэ, иитиигэ туһаайда. Кини бу үбүлүйдээх сылынан "Адам сырдык аата" диэн "Бичик" кинигэ кыһата таһаарбыт, иккистөөн тупсарыллан онгоһуллубут кинигэтин кэһи гынан ажалбыт. Дьон бу история сырдык кэмнэрэ тиһилибит бэртээхэй кинигэни былдыаһынан атылаһан ылылар.

"Кэриэһим, кэннибэр хааларым — Кэктибэт, кэрэкэ тылларым..." — диэн уран тыл уһа наһаа да бэргэни эпиптэбит! Айылбаттан бэйэтэ бэлэх буолан кэлбит хомойой тылынан хоһуйуллубут, хоһоонго тиһил-

либит Ойуунускай дыкти айымньыларынан Черкөөхтөөбү, Ытык Куеллээҕи народнай уонна Саха государственной драматической театрдарын артистара дьүһүйүүнү көрдөрдүлэр. Кылгас, тэттик көрдөрүүгэ суруйааччы бары кэриэтэ айымньыларга элэһиннээн аастылар: эбэтин үтэлээн, тыһын өлөөн көрдөһөр куйуурдуу турар оҕо, олох кизг аартыгар үктэммит эдэр киһи изийиһтэ, ойууннар күүстэрин холуууларга, айы, абааһы күөнтэһиилэрэ...

Черкөөх ыһабын спортивной түһүлгэтигэр 4 көрүнгэ улуус нэһиликтэрин быһыйдара, сымсалаара, бөкөлөрө күрээс былдыастылар. Дьахталларга 1000 м сүүрүүгэ Уус-Таатта сүүрүүгэ Вероника Акимова тэһиһэрин булбата. Эр дьонго эмиз бу дистанцияга Таатта Кыйытыттан төрүттээх ЧГФКСИ студена Иван Варламов биэтэккэ бастагынан кэллэ. Национальной ыстаныыларга Дьохсоҕон чулуута Гаврил Винокуров кыйымылаагынан табыста, Баайаба баатыра Влад Наумов мас тардыһытыгар кими да киһилээбэтэ. Хапсабайга Черкөөхтөн төрүттээх аатырбыт бөҕөс Григорий Массеев чемпионнаата. Бастаабыттарга өнгөөх телевизор, призердарга видеомагнитофоннар уонна да атын сы-

аналаах бириистэр туттарылынылар.

Бу күн кизэһэтин Ытык Куелгэ ытыллыбыт дьөһөгөй оболорун сүүрдүүгэ биһиги ат баайааччыларбыт дойдубутугар буолбут ыһах таһымтан түспэккэ ытык Таатта сиригэр тийэн эмиз кыйыы кынатанналар. Манна Чурапчыттан Муҕдай нэһилиэгин хамаандата, Мэнгэ-Хаҥалас-тан Бэдьимэ, Табаба, Тааттаттан Дьохсоҕон, Дөбдиргэ нэһиликтэрэ кыттыыны ылылар. Үгүс көрөөччү мустубут ыһаахха хаһытаах, сыралаах-харалаах сүүрүү түмүгэр 9 аты сүүрдүбүт Чурапчы хамаандата кыйан, УАЗ мас-сынынан наһараадаланна.

Сарсынгы күнүгэр Ойуунускайга аналлаах ыһах салгы улуус киинигэр — Ытык Куел селизэһиһтигэр ыһылына. Ыһаахха ыраактан кэлбит ыалдьыттар биір-биір тахсан самаан сайынынан эбэрдэлэрин эттиһэр. Манна биһиги улууспут баһылыга И.Н.Аммосов уонна Улуус Мунньабын председатели Г.В.Смирников кыттыыны ылылар. Бу кэннэ республика ааттаахтара мас тардыһытыгар, хапсабайга, уһун дистанцияларга сүүрүүгэ күөн көрүстүлэр. Ыһах устатын тухары аралдытар программалар тиһигин быспакка ытылынылар. Түһүлгэ-түһүлгэ айы эһин-эһлэгэ оонньуулар, конкурстар, концерттар буолталаатылар.

Сахалар кизн туттар уһулуччулаах суруйааччыбыт үбүлүөйүгэр аналлаах ыһах бу курдук тэрээһиннээхтик, кизг далааһыннаахтык буолан ааста. Улуу киһи олорон ааспыт олоҕо, айан хаалларбыт айымньыларга үйэлэр тухары өлбөт өйдөбүннүктөр буола туруохтара, кэлэр кэнээри ыччаты кэрэбэ уһуйуохтара, сарсынгы күнү арыаллаахтара, аламай күнү сырдытаахтара!

Оксана ЖИРКОВА.

КЫЫС АММА КЫТЫЛЫГАР

Ырыаба ылламмыт, хоһоонго хоһуллубут кыыс кэрэ Амма эбэ кытылыгар чугаһаан кестер Тэйэр Хайа тэллэбэр олоор Соловьев нэһилиэгин ыһаба бэс ыйын 28 күнүгэр буолан ааста.

Быйыл биһиги, чурапчылар, өрөгөйдөөх, элбэх үбүлүөйдэрдээх сылбыт. Уһулуччулаах тренер Д.П.Коркин төрөөбүтэ 75 сылын республика бүтүүнэ улууска бэлиэтээтэ, саха үс саарыныгар: Д.П. Коркин, народнай суруйааччыбыт В.С. Яковлев-Далан, биллэннээх художник А.П. Собакин төрөөбүттэрэ 75 сылларыгар анаммыт улуус ыһабын Кытаанахха ыстыбыт.

— Бу дьаһалларга улу-

ус дьонно-сэргэтэ, ол иһигэр Соловьев нэһилиэгэ өрө көтөбүллэн, биригэһи курдук кытынныбыт, чулуу дьоммутугар сүүрүйдүбүт, үлэбэ-хамнаска ситиһиллэрбит эмиз ол бэлиэтинэн буолла, — диэн нэһилиэк дьаһалтатын баһылыга Н.И. Федоров эттэ.

Самаан сайын салайааччы кэллэтинэн, ыһаабынан эбэрдэһи Чурапчы селизэһиһтигэр улуус баһылыгын солбуйааччы А.С. Иустинова, Д.П.Коркин төрөөбүтэ 75 сылыгар анаммыт нэһиликтэр икки ардыларынаабы "Аар түһүмэл" конкурс кыйыылаахтара Чакыр, Одьулуун, Алабар нэһиликтэрин дьаһалталаарын баһылыктара Т.В.Адамова, Л.В. Ефре-

мова уонна В.М.Тимофеев, шестээх тэрилтэлэр — "Чурапчы" МТС ГУП (нач. Н.В.Око-нешников), ветеринарной управление (нач. П.И.Старостин) уонна "Сага олох" РИХ (редактор-директор Г.Г.Попов) коллективтара кэлбиттэрэ ыһаабы ситэрэн-хоторон биэрдэ. Түһүлгэһин олоору кэннигэр сахалыы илин-атах оонньуута тэрилиннэ, лотерея оонньонно, кизэһэтин ыалдьыттар кыттылаах ырыа конкурса уонна ыччаттарга шоудисотека буолла.

Ыһаахтар түмүктэнэн, дьон-сэргэ аны кыстыгы быһаарыахтаах күөх Ыйан күрээбэр — оттоһуунга турунуохтара.

"СО" корр.

ТАПТАЛЛААХ УЧУУТАЛЛАРЫБЫТ

Учуутал... Кылгас эрээри кизг өйдөбүлүлээх тыл. Биһиги үөрэнээччилэр буоларбыт быһытынан учуутал кизг билиитин, өйүн-санаатын, амарах дууһатын, күүтүн-уосун, сыраһын үрдүктүк тутатыт, сэрбэбүт-махтайабыт. Ол курдук, Кытаанах орто оскуолатыгар элбэх учуутал оҕо билиини иһэрэ, үөрэһи бизэрэ үлэһи сылдыаллар. Олортон биһиги сүрэхпитигэр чугас-истиг киһи быһытынан убаастыыр учууталларбыт Ольга Романовна Кондакова уонна Раиса Тимофеевна Корякина буолаллар.

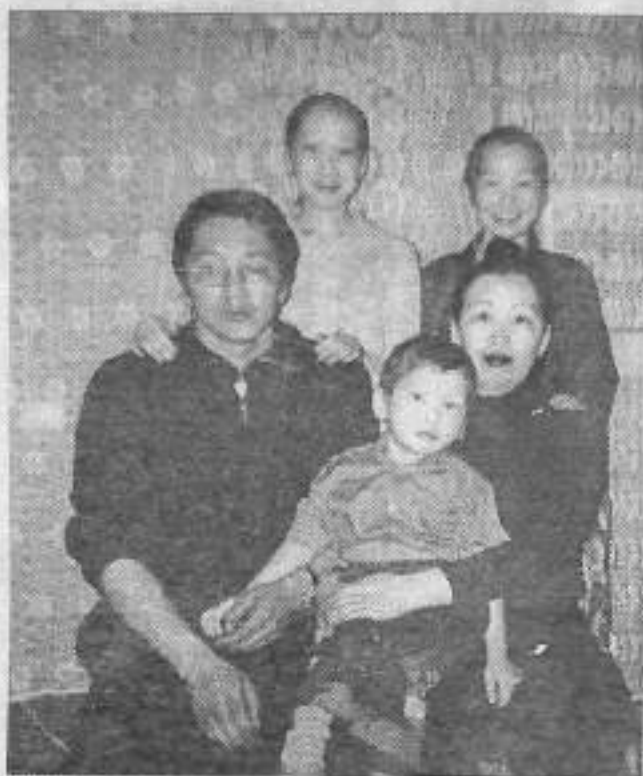
Эһиги, кырдьык даһаны, учуутал дьон үрдүк тылы бэйэбит холбургутуна көрдөрбүт. Уруоктаргыт куруутун интэриһинэй, киһини умсугутар, тыл, литература кизг эйгэтигэр сулу арыар. Оһон хаһыат негүө биһиги эһиксэ махталбытын тизэрдэбит, эһиги аахкытын ааттар тыл үөрэхтээхтэрэ, үтүө үлэһит дьон буолан тахсыахтык дьон эрэннэрэбит. Биһиги хаһан даһаны умсугутуп суоҕа эһиги бизэбит билиитин, олох кизг аартыгар үктэнэрибитигэр эпипт алгыс тылларытын.

Баһарабыт тапталлаах күндү учууталларытыгар инникитин даһаны билии эйгэтигэр үрдүктэн-үрдүк чыпчааллары

дабайаргытыгар, кизг куйаардары анаараргытыгар, кэтит байдаллары туоруургутугар, элбэх көпүөнэ оһону үтүө дьон гына интэн-үөрэтэн таһаараргытыгар, үүстэн-үгүтү, санаттан-санганы, сырдыктан-сырдыгы айаргытыгар баһарабыт. Күн сирин үрдүгэр түүх баар кэрэни, үчүгэй баһаран турамыт алгыс тылбытын аныабыт:

Айгыр-сикик айылбабыт
Үүнэн чэчири турдаһына,
Араҕаччылар Аан Алаһын хотуммут
Курум-мичик гынаһына,
Эһиги аахкыт ааттаннын,
Кэлэр көпүөнэҕит изскилэннин,
Дьол-соргу доһордоһтун,
Үйү-быйаҥ улааттын,
Арыс Айыгыт аргыстастын,
Сэттэ Изийскикит энгэрдэстин,
Алгыс баһа сыланнын,
Дом-дом-дом!
Дом-дом-дом!

В.С.Яковлев — Далан аатынан
Кытаанахтаабы орто художественной-эстетическэй оскуола быйылгы выпускница Оля ПАРФЕНОВА,
Туйаара ПЕСТРЯКОВА.

менталитеттаах, ол чуолаан төрүт культураны, төрөөбүт тыбытын туктан да үрдүктүк тутарбыгыгар, өбүг-лөрбүт үйэлэргэн дьарыктарын, материалнай культуранын үтүмүн илдэ сылдыарбыгыгар арылхайдык көстөр. Того маны абынна диир буоллахына, бүгүн мин кэпсикпин баҕарар биер идээбүм М. И. Дыдаева саха оҕолорун нуучалык кылааска ааҕарга, суруйарга үөрэтэр үүстүк идэлээх.

Марианна Иннокентьевна Саха государственной универ-

нууччалык үөрэтин үгүс түбүгү, араас ньыманы эрийэн эрдэҕэ.

Педагог үөрэтэр-интэр үлэтин биер сонун ньыматын быһытынан осеңуу нөңүө интэриэһи тараан үөрэтинин баһылаата. Ону науканы кытары дьүөрэлээн, бийыл улуустаагы педагогическай ааҕымыларга "Особенности обучения детей по русской программе в национальной школе" диэн дакылаатынан ситиһилээхтик кыттыбыта. Бу үлэ биһиги коллективтэк эксперементтэ үлэтин биер

Кэпсикпин баҕарабын Оҕо аймах Кутун тутан

Билигин кэм учуутала. Бу эһиги сөл түбүгүр үлэ-эк-хамнастаах, олохтоох-дьаһахтаах, оҕо кутун тутар дьон, биллэн турар, абыаба суохтар. Сөбүлээн талан ылбыт идэлэригэр беринимээх, үлэ үөһүгэр сылдыар учууталлар үөрэнээччилэрин, кинилэр төрөппүттэрин, биер идэлээхтэрин дириг махталларын ылаллар, ытыктабылларын тутаналлар. Оттон маңнайгы учуутал — бу ураты идэ. Оскуола боруугун сага атылаабыт кырачаан үөрэнээччи

үөрэх тармактарын уонна коллективин оҕолор кытары билсипти, үөрэхтэ тардыһыта хайдах учууталга түбүһүрүтэн быһаччы тутулуктаах. Билигин үөрэтин араас ньымалара, биергэн-биер интэриэһинэй технологиялар үөрэх арахсыбат арылгыстарынан буолулар. Ол гынан беран, педагог истинг сыйыанын, кини хас биердиги үөрэнээччигигэр дууһатынан, сүрөһүнэн ыалдыарын хайа да бөйүлөөх кыахтаах технология солбуйбат.

Биһиги үлүүстүт ураты

сителгыгар үөрөнө сылдыан олохун арылгыһын Илья Николаевичи көрсөн, кэргэн тахсан Дыдаевтарга кийит буолан Чурапчыга сүктэн кэлбитэ. Оттон ыла 16 сыл ааста. Бу туһары кини Чурапчы алын сүлүөх оскуолатыгар нууччалык кылааска үлэһэн бийыл төрдүс ылуун таһаарда. Хас биердиги оҕо ийэһин эйерэстик сыйыаннаһан, куттарын тутан, кинилэри нууча тылынан билми-көрүү аартыгар үлүйар, үөрэтэр. Уу сахалык нитилилээх, сахалык эйгэлээх оҕону

сүрүн хайысхатынан булар. Маны таһынан улуус учууталларыгар ытыллыбыт нууча тылын олимпиадатыгар бириистээх иккис миестэни ылбыта.

Ааспыт үөрэх дьыла биһиги Марианна Иннокентьевнабыт үлэтигэр элбэх ситиһиллэри аҕалла. Ол курдук, үөрэнээччилэр Сардаана Монастырева, Юра Васильев улуустаагы олимпиада, Настя Соловьева асфальтка уруфуй улуустаагы конкурсун кыайылыахтарынан, Дуня Сивцева, Азамат Ахматов

"Сүлүм" мода конкурсун Гран-притын хаһаайынарынан, Сергея Федоров, Айсен Эвэрстов, Настя Соловьева республикатаагы уруфуй конкурсун финалистарынан, Эрини Пермаков көлүлүтүстүүт регионнаагы күрөхтэһи призёрунан буолулар. Оттон кылаас бэс өбөтө улуустаагы "Көрдөөх стартар" күрөхтэһигэ оскуола чизини көмүскээн 2-с миестэни ылбытара. Ити барыта педагог үөрэнээччилэригэр аһардаас ирданилэр биллини биэриинэн эрэ мугурдамааха, кинилэри интэриэстэринэн арааран, дьобурдарын таба көрөн, дэгиттэр сайдыларын сөптөөхтүк салалытын түмүтэ буолар. Марианна Иннокентьевна инники ылуустарын оҕолоро, ол иһигэр Сеня Макаров, Гульнара Мирбабаева, Саша Постников, Руслана Драгунова, Вера Соловьева, Света Афанасьева, Коля Старостин Чурапчы орто оскуолатыгар уонна улуустаагы гимназияга ситиһилээхтик үөрэнэ сылдыаллар, улуус, республика таһымынан үгүс конференциялар кыттылыахтара, кыайылыахтара, спортивнай күрөхтэһилэргэ оскуола чизини көмүскүлүлэр.

Марианна Иннокентьевна үөрэнээччилэрин оскуола боруугун атылаабыт маңнайгы күннэригэр оскуоланы бүтэрэн тахсыахтарыгар диэри олохторун дьаһахтарын, дьарыктарын кэтээн көрөр, ситиһиллэрттэн үөрөр, албас-

тарыттан хомойор үйэни дьулаах күйү.

Кини системалаах үлэ-тэ түс бэйэтигэр эмиэ ситиһини аҕалла. Ол курдук, бийылгы "Учуутал-2003" улуустаагы конкурска кытан 16 конкурсантан, ол иһигэр 7 алын кылаас учууталларын кылаастыгартан биэс номинантан биердэстэринэн, "За профессионализм и мастерство" номинация хаһаайкатынан буолбута.

Ус оҕо күн-күбэй ийэлэрэ, таптааһа кэргэн, мааны кийит, сайаҕас саҕас, эрэлээх дөбөр, истинг дьүөгэ, минимээс астаах ыалды-ыттыкха хаһаайка биһиги биер идэлээхпит, коллегабыт Марианна Иннокентьевна бийыл күнү эмиэ сага кылааһы ылан маңайгы кылааска киллэриэ. Учуутал үлэтин ымпыгын-чымпыгын баһылаабыт, айымньылаах үлэтиги инникин үгүс түбүк аргыстаах элбэх ситиһини күтэр.

Айталина Николаевна КОРКИНА,

Чурапчы алын сүлүөх оскуолатын директорын научнай-методическай үлэсэ солбуйааччы, СР үөрэбүрүтүтү туйгуна.

Хаартыска: Марианна Иннокентьевна кэргэни Илья Николаевичи, оҕолорун Настяны, Верониканы уонна Коляны кытары.

Сага Дьыл эрэ иннинэ биһиги хаһааппытыгар олимпийскай чемпион, аан дойдун 3 төгүллээх чемпиона, ССРС, Европа чемпионнара, биер дойдулаахпыт П.П.ПИНИНИН кытта интервью тахсан турар. Бу дьыл кутун тутар 15 күнүгэр республика общественноһа кини 50 сааһын туолар үбүлүөйүн үрдүк таһымна бэлиэтээбитэ. Павел Павлович билигин даһаны тустуу сайдыытыгар тохтоло суох суурэр-көтөр, СР көңүл тустууга государственной тренеринэн үлэлиир. Ааспыт сырымга биһиги көңүл темаба кэпсэппит буоллахпытына, билигин мин кинигэтин тустуу туһунан санааларын ыыталаастым.

— Павел Павлович, саха тустуутун оскуолага өр сылларга инники күөҥнэ сылдыбыта. Эн санаабыр билигин ханнык таһымна сылдыарый?

— Көңүл тустууга үрдүк ситиһиллэри ылан көрдөхкө, биллэн турар, урууга тиийбэт. Ол эрэри оттон санааны түөрүмүсхө наада. Биһигиттэн аан дойдун чемпиона, призера бааллар, аны Олимпиаданы күтүөбүт. Россия таһымнара саха тустууктарын көрдөрүүлэрэ күөбүсү сүөхтэр, оҕолорго үчүгэйбит. Оттон эдэр ычачка (юниордарга) балаһыаньа мөлтөһүөр. Перспективалаах оҕолор бааллар, кинилэр инникин бэйэлэрин көрдөрүөхтэргэ диэн эрэнэбин. Ычачтарга тустар уолаттар савастарык бөтөһөн үчүгэйдик дьарыктаннахтарын наада. Бу категорияда Россияга миэстэлэһэр кили улахан дьонго эмиэ үчүгэйдик кыттыан сөл. Чурапчыга баар инники эрэллэртэн ордук Тимур Пастереви бэлиэтээхпин баҕарабын. Тимур дьарыга кылаанына инникин улахан кыайыны ситиһэр кыахтаах бөбөс дии саныбын.

— Эн тренер быһымы-

нан көрүүгэр сахалартан кимнээх Олимпиадага киирэр быраабы ымыахтарын сөбүт?

— Убайды-быраат Конгоевтар, Прокопий Петров кытар кыахтаахтар. Леснид Спиридонов тустуук быһытынан үчүгэй хаачыстыбалардаах, ол эрэри бэйэтин тиллээр диэри арыа илж. Байэтигэр эрэллээх буолууна кини тугу эмит көрдөрүөн сөл.

— Тустуу быраабылатыгар олус элбэх уларыымы киирэр. Билигин балаһыаньада сыйыанын хайдаһый? Туох саганы киллэринини сөҕөөрүбүн, тугу сирээбүн?

— "Клин" диэн тустууктар иккисин тутууларга (оборудный захват) киирбэтэ мөккүлүүнү таһаарар. Бу прием судьуйаларга да, спортсменнарга да ыарахан. Интэриэһинэй эрэри, наһаа үчүгэй суох быраабыла. Уларыымылар ордук омул сирин тустууктарыгар сөл түбүһүннэрин киирэллэр. Техникаба буолуука, физическай күөс өтүүнү үлэстээһингэ болбумто уруллар буолла. Тустуу айар иэ хохсоо (творческое содержание) мөлтөөтө.

Улахан кыайыы Күүстээх үлэ Түмүгэр кэлэр

Уларыымыларга биер биһирини диэн спортсменнар күрөхтэһигэ кэлбит күннэригэр эр ыйаһыннаһалара буолар. Биһиги тустар кэммитигэр ыйаһын хас сарсыарда айы буолар элэ, онон олус илистэр, сыйайар этибит. Маны таһынан судьуйалар формалара уларыылыа үчүгэй. Судьуйа оруола, аппаратыта үрдээбитэ хайҕалаах.

— "Коркингга тэннээх тренер суох" дииллэр. Эн санаабыр үлэһин сылдыар тренердэртэн Коркини таһымны ситиһэр кыахтаах

киһи баар дуо? Ханнык хаачыстыбалары кыайа иликтэрий?

— Ону бириэмэ көрдөрүө. Дмитрий Петрович — улуу тренер, савак талаан. Кини таһымны биһиги ситэрбит ыраах. "Великими тренерами рождаются, а не становятся" диэн атин сөптөөх.

— Билигин тустууктар, көннөрү да киһи көрүүтүгэр, олус нэстик тусталлар. Быраабыла мааныгы ирдир дуо?

— Билигин онук тустар көлүөнэ кэлэ. Дьингээхтик ти-

ритэн-хорутан, биер да мүнүтэ тохтообох эрчимнээхтик тустар бөбөстөрүнэн билигин убайды-быраат Сайтиевтар буолаллар. Биллэн турар, кинилэр илиилэрэ-атахтара да үлүн, ол эрэри ордук техникаларын табаллар дии саныбын. Манна анал формула наада. Чурапчыга Георгий Бураков бу формуланы тутулар буолуохтаах. Дьоккуускайга буолбут үбүлүйдээх турнирбар Леснид Спиридонов онук тэһими ылан иһэн ыыктыбыта. Быраабыла оруолу сонньуур эрэри, үгүс өтгө тустууктан бэйэтигэр быһаччы тутулуктаах.

— Чурапчы тустууга оскуолатын туһунан туох санаалардааххын? Биердигилээн бөбөстөргө хайдах сыанабыллары биэрэбүн?

— Чурапчы оҕолоро кыайылары ситиһиллэрэ олус үчүгэй, республикага, Россияга буолар күрөхтэһилэргэ мэлдьи бастыылар. Оттон улахан дьонго улуус усулуобуйатыттан чемпиону, призера таһаарар ыарахан. Ол эрэри, холбур, Александр Андреев мин турнирбар оһуулаах тустууктары кытта киирсэн миэстэлэспитэ — кырата суох ситиһини.

Чурапчыга ытыллыбыт Н.Н.Тарский биһирингэр турнирга Стас Захаров бэйэтин ыйаһыныттан үөһэ 84 кг II миэстэ буолан, республика лидердэрин истэригэр сылдыарын ессе төгүл дакаастааҕа. Эмиэ бу турнирга Виталий Иванов солунчу үөрүүнү аҕалла, салгы сайыннарданан эмиэ улахан кыайыны ситиһинэн сөптөөх бөбөс. Александр Соломоновы кэскиллээх тустуук дии саныбын. Бу уолаттар Георгий Бураковтан элбэхэ үөрэнэн хаалыахтарын наада.

— Тустуу уонна бизнес

билигин арахсыпат өйдөбүллэринэн буоллулар. Тустуунан киһи байыан сөл дуо? Тустуу төһө барыстаах салаанын?

— Биһиги капиталистическай олох систематыгар үктэнибит. Көңүл тустуу — профессиональнай спорт. Тустууга дьингээх идэи курдук эппиэтинэстээхтик сыйыаннастааха, син-биер эппиэт ыларын. Тустуук элбэх сирин-дойдуну көрүөҕэ, үчүгэй дьону-сэргэни кытта билсирэ. Аны билигин турнирдар, чемпионаттар бириистэргэ олус сыаналаах буолулар. Холбур, бу сайын Дьоккуускайга буолбут турнирга сахалартан чемпион буолбут тустуукка квартира, призера массына диэн туруорсубулуот. Ол олоххо киирбэтэ. Онон тустууктарга стипенди баар. Биллэн турар, бары чемпион, призера буолбаттар, ол эрэри бары тэг шантаахтар, кыайыны тардыһахтарын, кыайыны тутулар үлэлиэхтэрин наада.

— Эдэр тустууктарга тугу баҕарыан этэй?

— "Пот и труд все перетрут" диэн ес хохсоно баар. Эниги үлэбит хаһан да каттайга хаалыа суоҕа, хаһан эмит син-биер сыаналанна. Онон көлүһүнү төбөн туран профессиональнайдык, ис сүрэхтэн дьарыктанын, үлэстээххэ эр кыайы кэлэрин өйдөөн.

Оксана ЖИРКОВА кэпсэттэ.

Хаартыска: П.П.Пинигин (хаһаастан иккис) биергэ тустуут таһаарыта Ллой Кизери (АХШ), учуутала Е.С.Лукина уонна биергэ үөрэммит үлэһэн кэпсэ В.Н.Семенов кытта 50 сааһын бэлиэтигэр үбүлүйдээх күнүгэр Дьоккуускайга "Кыайы 50 сыла" Спорт Дьаарыаһыгар.

• Чөл олох – бүгүнкү күн ирдэбилэ •

ХАРАНАБА ТЫКПЫТ СЫРДЫК

Калингги кэмгэ улуспут хайытын аабааччылар арыгы, табах курдук кулабан дыаллык-тарга сыһаннарын тулунан санааларын үлэстэр буолбуттара дьон-сэргэ ортоотугар сэргэх-сийини, туох эрэ саңаны арыян эрэр арал санааны саадаллар.

"Арыгылааһын, киһи содул-лара, арыгыны, табагы утары охсулуу", "Чөл олох" – дьон өйдөбүлүлэр билигин төлө да сытыытык турбуттарын иһин, киһи кулаабыр көндөй иһити таңнары аңгыйан туран хайытыы сатыыр курдук кура-анахтар, ыраахтар. Биһир сүрүн төрүтүтүн онуоха урукку өттүгэр хайа да былаас бэй-этин норуотун арыгынан сугуй-ан, онон хам баттаан албынна-ан олохтоотун түмүгэр манньк издээһигэ табилиннахпыт бу-луо. Аабааччы сорох өттө "издэ-эн" дьин тылы наһаа үрдүктүк ылыт дьин сөбүлэһимиз сөп. Ол эрэри бүгүнкү үрүлүк-ха-рылыа дохсунук уста турар олохтоотугар бэйэбит ортобут-тан төһөлөөк элбэх чугас дьом-мутун арыгы содулуттан сүтэ-рэбитий? Калингги кэмгэ ары-гы содулуттан суорума суол-ламмыттар испиһэктэрэ кэһи турарыттан киһи хараас-тар, хомойор. Бу издээн буол-батах дуо?

Арыгы иһэр, табах тардар киһи олоҕо айылбаттан бэрил-либит олохун кэмтитэн 15-20 сылынан кылгас буолар. Ону даҕаны налдьан эбэтэр оһолго түбэһэн эрдэ өлбөтөбүк...

Мантан быһанар суолу ханна-хайдан көрдөөн булабы-тый? Мин санаабар бэйэтигэр, чугас дьонугар эпистинэстэх-тик сыһаннаһар, чөл олохо ис сүрэгиттэн тардыһар киһи быһанар суолу аан маннай бэйэтигэр көрдөнүөхтээх. Эл-бэх киһигэни ааһан, улун өйдөөхтөр туох дьизиттэрин көрөн-истэн бэйэни сайыннары-ыттан сабалыахтаах. Ити – бастакыта. Иккиттэн – кыр-дык. Кырдыгы этэртэн эрэ буолбакка, кырдыгы – баар чакчыны саныыртан, толкуйдур-тан куттаныммааха, аһаҕас-тык кэспэтиэхтэ наада.

Арыгыны эмтээһин стандар-тай нымалара: кодирование, медицинскэй препараттар, эс-пераль (куттааһын нымата) көдүүһэ суохтарын, ону ааһан, доросбууйа кулабаннык дьай-алларын бүгүнкү олох көрдөрө турар. Хомойуох иһин, урут да, билигин даҕаны государствоны арыгынан тутан олохуу полити-кага халбаннаабат. Ол төһөнөн күүһүрэр да, боростуой кыра но-руот эстэн-быстан, арыгыга ти-миһэн иһэр. Биһир чопчу холобу-

рунан телевизорга бобулуох-ча-бобулуубакка кестө турар пийбэ, табах рекламалара төһөлөөк элбэх киһини сүтү-буттара буолуой? Баар чакчыны киһини, саба, албынны са-тааһын государствонай таһымга турар. Онон билигин сымыйа олохунан олохтоотун бэйэбит да арааран билбэлиит.

Сымыйа олох биһир кестүүтэ – "арыгыны культу-найдык иһин" эбэтэр өссө тул-саран "аһы ас курдук культу-найдык дьизэ-уокка иһин" ди-эн өйдөбүлүлөр хас биһирдигит өйүгэр - санаатыгар күүскэ ингэн сылдьара. Билигин бу "аспыт" ГОСТ стандарт нормативнай докумуонугар туох дьин сурулла сылдьарын көрүөбүт. "Этиловый спирт (синоним – этанол, гид-роксизтан, алкоголь, винный спирт – легко воспламеняющая бесцветная жидкость с ха-рактерным запахом, относится к сильнодействующим наркотикам, вызывающим сначала по-буждение, а затем паралич не-рвной системы". Онон арыгыны өйдөөхтүк, культунайдык иһин дьон сымыйа өйдөбүл. Киһини сүтүрдэр, медицинаҕа туттул-лар химическэй веществаы – C5H5OH көрөн туран "ас" дьин сыаналыыр буоллаҕытына, сымыйаҕа балыйтарбыт дьон эбиһипит.

Кулабан дыаллыктартан - арыгыттан, табактан босхоло-ор биһир көдүүстээх ныманы ааспыт үйэ 50-с-60-с сыл-ларыгар Ленинград ученайа Ген-надий Андреевич Шичко дьон психофизиолог-арач оңорон, чочуйан дьон-сэргэ өйүн-санаа-тын уһугуннаран кизн биһирэ-били ылан испитэ эрэри, ары-гыны иһэр уонна онон эргинэн байа олохтор советскэй-партий-най аппарат үрдүк солоосох үлэһиттэрэ бөлөһөн, кистээн кэ-биһиптэрэр. Үйэ аңара буолан баран, көңүл этэр-тыһар кэм кэлбитин эрэ кэннэ бу ныма Саха сирий булла. Ол иһинкэ Г.А. Шичко үөрэнээччилэрэ бэйэлэрин олохтор сирдэринэн эрэ мунгурдаммыттар. Онон да бэрт элбэх киһини чөл олохо тардан, билигин бу ныманы биһиги иһиниһитинэ атын сай-дыылаах дөйдуларга баһылаан номнуо арыгы-табах проблемат-тын умнан олохтор. Кэлэр өттүгэр бу ныма дьон хараҕын арыгы, өйүн-санаатын уһугун-нарыа дин саныыбын. Өскөтүн былаас туорайдаспатаҕына уон-на дьон-сэргэ кылайан кестөр сырдыкка дүүкүөрдээхтик, ту-луурдаахтык, өрөкүүрүлээхтик туруннабына.

Шичко үөрүө тыл күүлүнэн – "Гортоновика" дьин ным-нан ытыллар. Бу курска 10 күн

устата арыгы, табах киһизэ хайдах дьайалларын туһунан кырдыктаах эрэ информация-лары истэрин. Ону тэҥэ хас кнэһэ аайы арыгыга-табаха быһаччы сыһаннаах анкетала-ры, дневниктэри толоробун. Сымыйа баһис-сатис күнүгэ киһи бэйэтин баҕатынан та-баҕыттан уонна арыгыттан арах-сар суолга үктэнэр. Ити барыта уон күн устата ытыллар. Онтон ыла киһи иккиттэн төрөбүт саба санаан, урут хайдах ман-ньк табаха, арыгыга ылара сылдьыбытын саныы-саныы боркиһин эрэ сылдьар буолан хаалар...

Саха сириттэр бу нымнан Шичко үөрэнээччигэ, психоло-гическай наука кандидата, пси-хотерапевт П.И.Губонин Ярос-лавль куораттан икки сылга би-иддэ кэлэн курс ылан барар. Ол эрэри киһи кэлэрин-бара-рын туһунан хайааха да, теле-видениеҕэ да кыайан сырда-тыллыбакка, дьон истибэккэ ха-алар. Бу – эрдэттэн бэлэмнээн ытыллар кулабантан барыс киллэринээччилэр үлэһитин түмүгэ уонна дьон арыгыга күүскэ сугуйубуттарын көрдөрөр, истибит да буолла-хтарына бэйэни албыннанан тумна хаама сатыллар.

"Шичко кириилэһэ" дьон ааттанар арыгы киһи олохтор буортуутун көрдөрөр таблицаны быһаарыахпын баҕарарбын.

1. Чөл кут (естественная трезвость) – киһи айылбатын идеала. Айылба сокуонунан, киһи аймах чөл, доросбай олохо аһаҕас төрүүр.

2. Бэлэмнэни (установ-ка на настроенность). Киһи ары-гы туһунан информацияны өссө ийэтин ийигэр сылдьан ылар. Табах тардар, арыгы иһэр ийэ орото төрөөн баран исхэ сыл-дьан ылыт наркотиктын суоҕу-ан дэлби ытыы мээрин буолар, ириниэх буола улаатар. Оттон ийэ табактааһатар, арыгы испэ-тэр да орото син-биир киһи нэҕүө тастан киирэр дьайы-лартан (телевизорга кестөр рек-ламалартан) установкаһан сылдьар. Аны оҕо төрөөтүн кы-тары арыгылаах бырааһынны-ыктарга түһэрэн ылыт. Сымыйа аны "Детское шампанское", "Пиво без алкоголя" оҕону ым-сыырдаллар. Сорох төрө-лүттэр оҕолоругар шампан-скайы, кыһыл арыгыны иһэр-дэллэр. Онон киһи арыгыны иһэргэ олох кыратыттан өһөс-түбүтүнэн, бэлэмнэмиттэн барар эбит.

3. Программаланы (сы-мыйа өйдөбүл). Тула көр – ба-рыта арыгы, табах, телевизоры холбоо – пийбэ рекламата, уулуссаҕа таҕыс – арыгы. Оҕо

мантан уолуһуйбат, сиргэммат, олох арахсытат арыгынан кур-дук саныыр буолар уонна көрүөк бэҕэрэ өттүгэр буруоба-лаабытын билбэккэ да хаалар. Ону киһи "кулаҕаны оңорон араһын ээ" дьин толкуйдаан көрбөккө оңорор эбэтэр тутту-нар дьини ситэ өйдөбөт.

4. Бэйэни бүтүһүү (убежде-ние). Сымыйа манньк олох киһи өйүн сүүйэр. "Дьон бары иһэл-лэр, мин да истэхпинэ", – диір. Эбэтэр иһэр аҕалаах ыал ий-этэс "Истин ээ, эр киһи буол-лаба. Ол эрэри кыратык", – дьин көмүскээччи ороолун толорор, бэйэтин уоскутунар. Киһи бэйэте да билбэтинэн арыгыны көмүскээччигэ кубу-луйар. Наукаҕа мань" абсур-дизм" дэнэр, оттон көмүскээч-чи киһини "помеху" дьин бө-лүһүтүлэр эбит.

5. Үөрэнэн хаалыы (привы-чка). Киһи арыгыны хайаатар да булан иһэр мөккүрүгэр сыл-дьар. Өйүн-санаатын кытта дьизэ-уокка сылаас сыһан-тымнаһан, сүтэн иһэр. Сотору-сотору итири-кутуруу, айдаан, киһи бэйэте эрэтин сүтэриитэ санаа түһүтүгэр тиэрдэр. Ону кытары эт-хаан уларыытыа (кактин өттүгэр) барар.

6. Түгүлүк (потребность). Киһи олоҕо арыгыттан түгүлү-ктанар. Онтон суох налдьар туру-ка киирэр, туох баар этэ-хаана бүтэр улука тиийэр. Мэйини-гэр малүйүнүнэн клеткалар өлбүтүгэр түмүгэр тугу да өйдөбөт, үһүөнүк толкуйдаа-бат "зомбига" кубулуйар. Врач-тар этэллэринэн, киһи хас би-ирдэ испит арыгыта мэйингэ быһаархай буолан харааран оло-рон хаалар эбит. Үксүгэр киһи айылбата аһабыт сааһыгар тинийбэт-доросбууйата уйбат эбэ-тэр быстах өлүүгэ түбэһэр.

Киһи бу алта үктэлээх ки-риилэһинэн түстэр-түтэн, бүтэр уһулаа тинийбитин да билбэккэ хаалар. Билигин уокул-тэскил сылдьар, маҕаһын аһабыттан арахлат "арыгыһыт" диір дьоммут, бука, маннька тинийэлиит дин санаабатахтара буолуо. Киһилэр өлүү суолун эмиз баай астаах бырааһынны-ыктаагы остуоллартан саалаа-тактар. Оттон билигин олохтот өссө ыһырык, ким да кими да буйуһат-хаабыт, аһымат-ха-рыһыйбат. Аны 10-20 сылынан хайдах буолабыт?

Өйдүк туустахпыт: кэс-килбитин санаан туран, хас би-ирдигит табагы, арыгыны ута-ры күүстээх үлэни ытыахтаах-пыт. Арыгыны ас курдук сыана-лаан бэйэни албыннанан бүтүөбүт!

Петр ПРОТОДЬЯКОНОВ,
Сыланг.

Дьыллар уонна дьоннор

ТОСТУГАН НЬУКУЛАЙ (үгүбунан кыратын иһин элбэх Ньукулайдартан арааран норуот ааттабыт аата этэ) Сэмэн дьин бырааттара, Өкүлүүн, Өлөксөөс дьин балтылар-дааба. Аҕалара Сэмэн оҕонньор Кылаах дьин алааска өлүү сирдэ-нан олохтута. Эдэригэр Омуоһап баайга сылгыһытын үлэстэн быстар дьадаҕы ыһалар этилэрэ. 1931 с. ыам ыйыгар Коржик И.Н. председателлээх "Кыһыл ыччат" табаарыстыбаа холбос-тута. Уолсайга сир, туттар сэг-сэбиргэл, көлө күүһэ, сизэмэ бурдук холбосмуттара, сүөлү-ас бэйэ бас билиитигэр баара. Маннай ыалларынан сылдьан өйдөтөр үлэ ытыллыбыта, калин уолсай муннахтар буолбуттара. Председатель көтөр кынаатынан, сүүрэр атаһынан сыһам сырылаах, үлгүм, сааһыгар баһыт тылаах-өстөөх оҕо киһи Тостуган Ньукулай этэ. "Кыһыл ыччат" табаарыс-тыба атын табаарыстыбалардааҕар элбэх ылы түмэ тардан холбо-обута. "Норуот күүһэ – көмүөл күүһэ" дьизит курдук, үгүс үтүмүс-үлэ бүтэн-онон иһэригэр дьон-сэргэ дуоһуя астынар буолан ис-питэ.

1932 с. табаарыстыбалар холбоһон, "Тахсыбыт сарданга" кол-хоз тэриллибитэ. Маннай Бестүрүөп Мэхэлэ дьин киһи аҕыах үйэ председателлэсбитэ. Кыһын тийээн отчуоттуур уоспай мун-нааха уһуллан хаалбыта. Онтон салгыы 1932 с. ахсынньы ыйтан ыла 1942 с. Аҕа дөйдуу көмүскүүр Улуу сэриигэ иккис хомуурга дьиири Тостуган Ньукулай председателлэсбитэ. Отуотуус сылаах-тан саҕалаан Саха сирий киһи улуустарыгар умайар уот кураан турбута. Күүлөр кыһыларынан кыра от үүмүтүн тимир тис аһыга үрэдир-икки күн иһигэр курааһан оннун көрдөрөн оттоп-пот этэ.

ИННИКИ ОЛОХ КЭСКИЛИТЭР ҮЛЭЛЭЭБЫТЭ

Ньукулай, Намтан оттуур-мас-тыыр сири ылан, сүөлү үлэһиттэрин, отчуоттары оннуларын бул-лартаран баран, 1942 с. ыам ыйын бүтэһигэр иккис хомуурга сэ-риигэ барааччылартан икки күн хойутаан кэлбитэ. Хойутаабыттар үлүһүр этэ. Кулуун таһыгар киһилэри атаара элбэх оҕо, дьахтар мустубута, түптээх-таптаах кэспэти, сэлэргэһин суоҕа, харах уута халыйа сүүрэр, төбөнү көтөгөн утарыга көрсөр кыах суоҕа. "Таба-арыстар, аны көрсөр биһилибэт... Санаабытын түһэрбэккэ үлэстэн-хамсаан...", – дьин үдүк-бадык саңаран быраһаайдаспыт. Дьах-таллар борахсаттар дууһаларын аймалыана төлө баран, үйэ-хайа суох, изэй-куйа ылаһа-сонгоһо хаалыттар. Сэриигэ барааччы-лар уку-сакы туһан, баһулактарын хоту өттүнэн тыа иһигэр киирэн көстүбэт буолбуттара.

Ньукулай Сэмэнэбис Тарбыкын инники олох кэскилигэр үлэ-лэсбитэ. 1937 сылаахтан типовой хотоннор тутулуубуттара. Нам, Ханалас улуустарыттан үс сийментайскэй, икки хоһоморскэй аты-ыр оҕустары булан аҕалан, биһир ыамга 15-20 метр үтүү биһэр ынахтары үөскэппиттэрэ. Соххостары бэдэнсүтүүтэ туспарыллы-быт тингэһэ ынахтары талан ыланнар, Чочууда ферматыгар, Хада-ар иһилигэр биһэрэннэр, Эрилик Эристин аатынан соххос соци-алистическай куоталаһыга бүтүн Советскэй Сохх үрдүнэн кыайылааһынан тахсыбыта. 1936 с. Нам улууттан салгы бору-одатын туспараары Хоттуун, Мэчик, Расторгуев, Холуоһа дьин атыр салгылары атылаһыттар. Ол түмүгэр түөрт уон сылаах-тан эти государствога туттарыа тэҥнээрхоһо суоҕа. Кыһын дохоту сьарбанан үлэстэллэрэ.

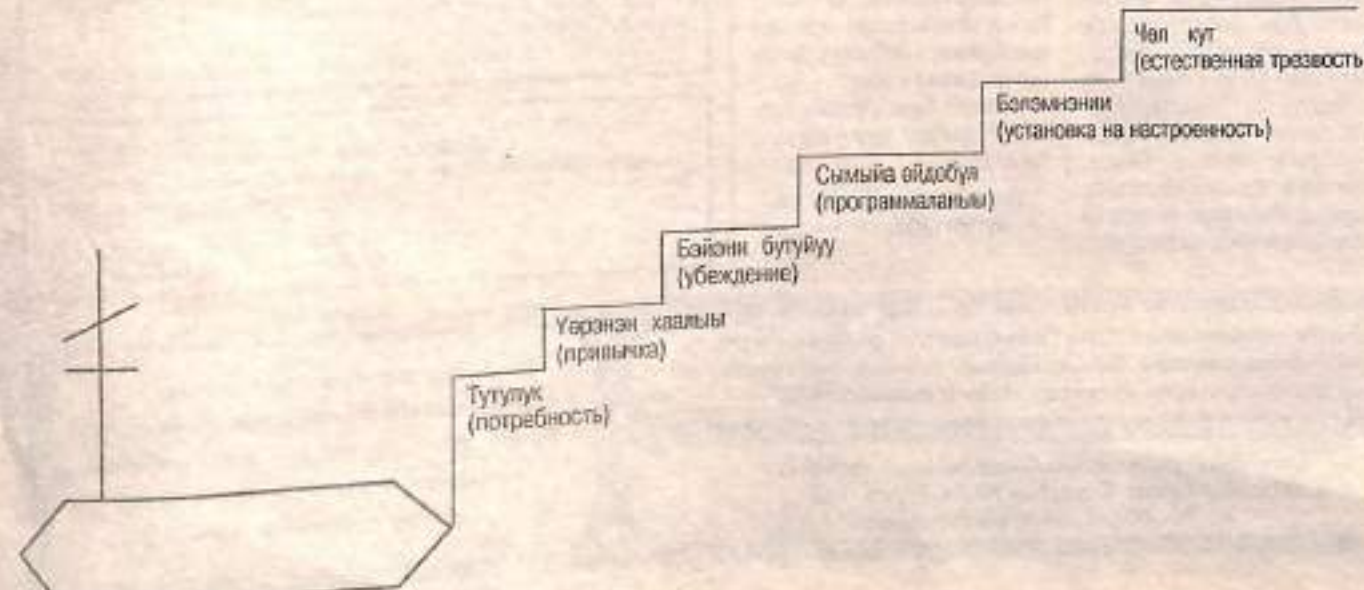
Колхоз 1938 сылтан оҕуруотунан дьарыктанан барбыта. Ол сыл опытылаары куораттан кытай ылын көһөрөн таһаарыттар. Оҕуруоттарыгар хортуюллуу, халпыыстаны, луугу, моркубу, туру-нулулу, чаркааскай табаҕыууннэртарыттар. Иккис салгыгар ма-ак сизмэтин оҕолорго сизмиптэрин билэһнэр, ол кытаадыры үүрэн кэбиһиптэрэ. Оҕуруока үлэһипит Күөрээмин Батталла ди-эн оҕонньору биригэдиридэппиттэрэ. Колхоз тэриллиэһиттэн эл-бэх техника күүлүн туһаналлара. Онон эбии оҕуруока биһэстэ аңара сиртэн уу баһар уонна бэйэте сүүрүгүрдэр калууһа массы-наны, оҕулу көмүйдэххэ бурдук тардар мизлингсэни бэйэлэрэ айан оңорбуттара. Кыһынары, сайыннары үлэһитр мастарыскайы ынаҕы буоһатар анал дьизини, 160 киһи киирэр кулуубун, онно сыһыары хонгусораны, арыыны, эти угарга анаан дириг булуустар даах, бурдугу хаһаанар улахан маңхааһадыры, техниканы харай-ар кизг-куон сарайы туллууттара.

Председатель Тостуган Ньукулай ыччат олохун үлүскэн түбүгүн, балыһан баҕатын, күрээһин-хаараһын бары өттүнэн диригит өйдүүр уонна өйүүр. Оҕо дьоннору солбуйар бири-гэдиридэринэн аһаалаан, сирэй биригэдиридэр баһыһаннара сылдьан салайар үлэ идэтигэр уһуйалларын идириэ. Киһилэртэн Лука Далбаайал, Сэмэн Бэһизалискэй, Баһылай, Баһаара Бестүрүөтэр, Оппуонньа Уйбаныал, Дьегүөр Хаабыһал, Ньукулай Күөрээмин, Уолук Тарбыкын курдук ар салгырга үлэһэбит оройуонга, республика биллибит салаааччылар тахсыбыттар.

Ыччаттар колхоз салгытын үөрүттэн табыт тингэһэ салгыны ылан аһаһаан миннэр мингэ, көлүнэр көлө оңостооллорун көнүлүүрө. Ат тэрилин буларга анаан куоракка колхоз кылааһып-сыһын ылар. Күүлүн Өлүөһэ өрүс муула турдаһына хастыы эмэ аһыан ыччаттар бүтүн идэһэ эти тизкэн киирэн сааба, чаһыга, ве-лосипеда туруору атаһтан тахсар идэлэһэ сылдьыттар. Ыч-чаттар кыһынын 20-чэ сыраҕа аһыан атын иһиликтэри кэрийэн улахан драмалары туруоран, концерттан ылаан-туһан, үлгүүлэ-эн, оонньоон-көрүлээн кэллэлэрэ. Кыһынгы субютаһага кулууп-ка мустан үлгүүлүүллэрэ, араас оонньуулары тэрийлэлэрэ. Ол байэлэрэ сэриигэ ыгырыллан, таптаһаах Ийэ дөйдуларын көмүскээн кыа хааннарын тохлуттара, үгүстэрэ көмүс уңуохтарын сирий тоһоонугар хааларыттар, төрөбүт-үөскэбит алаастары-гар эргиллэбэттэрэ. Ньукулай Сэмэнэбис, 30-тан эрэ тахсыбыт киһи, икки сыл устата ардах бууһа аһыгар сылдьан 1944 с. Бе-лоруссия сирий биһир уобалаһыгар сизмэх бууһаҕа табыллан, төрөбүт-үөскэбит Мэлдэкситин нэһилигэни дьонун-сэргэтин кытта быраһаайдаһан хаарыаннаах дууһата бистыбыта, аны төрөбүт тегүрүк алааһын көрбөт буолан хараҕа сабыллыбыта. Сүүрбүт-көпүт, үлэһэбит-хамсаабыт нэһилигэ 10-ча сыллар ис-таригэр колхозтары бэдэнсүтүүтэ хабыллан ааттын сүппүтэ...

И. ТАРАБУКИН, Мэлдэксин.

Шичко кириилэһэ

ДЫНГНЭЭХ УЛАХАН УЧУУТАЛ ЭТЭ

Кэриэстэбил

Егор Никифорович суотчутунан таһаарылаахтык үлэлиир. Колхоз республикага биллэр үчүгэй үлэсөөк буолан, председателю Макаров Михаил Иванович – Бассабаньк Мэхээтэ Москвага Колхозтаахтар бүтүн Союстаагы сьестаригар делегатынан талыллан кыттыны ылар.

Егор Никифорович 1932–1933 сс. үөрэх дьылыгар Сыланг биес кылаастаах оокуолатыгар учууталынан ананан учууталынан барыта түөрт уон сыл устата оҕолору, ону таңа улахан дьону үөрэттээһингэ туох баар билиитин-көрүүтүн ууран үтүө суобастаахтык үлэсэбитэ. Кини билиигэ-көрүүтэ тардыһан, үлэлиин-үлэлиин үөрөнөн бүтэрэн, дипломнаах учуутал буолан, ыра санаа онгостубут сылын-соругун ситиһэр уонна Му-

гудайга 4 сыл, Төлөйгө 1 сыл, Бахсыга 3 сыл, Арылаахаа 5 сыл учууталынан, оокуола сэдиздессайынан бары да булар марахан кэмнэрибитигэр таһаарылаахтык үлэсэбитэ. Кэлин наар төрөөбүт нэһиликтэр пенсияга тахсар дьэри үлэлиир.

Нэһиликтэ олохтор актыбынайдык кытара. Ол курдук, дубааха, сажымакка нэһиликтин чыһин элбэхтик көмүскээбит кини. Уус-уран самодеятельность көктөөх кытааччыта этэ. Спектаклларга элбэх орулу толорбута, олортон кэлингэ «Нургулун уонна Лоскут» диэнгэ Күлүгэй оҕонньор орулун тахсылаахтык оонньосон састаах еттүлэрэ билингэ дьэри итин-сылаас тылынан ахталлар. Аны Сага Дьылга солбуллубат Дед Мороз. Итини

таңа нэһиликтингэ таһаарыах элбэх лекцияны аахтыта буолуой.

Егор Никифорович 80 сааһын бүтүн нэһиликтинэн кулуупка чыстээбиттэрэ, онно барыта киникэ үөрэммит арам састаах дьон учууталларыгар махталларын итин-иһирэх тылынан этиилэрэ долгутуулаахтык ааспыта. Нэһиликтэ биер кырдыааһа Дьячковская Р.Н.: «Бу маньык элбэх кини оннооҕор мунутуур үрдүк соллоосу көрсүлүүтэ кэлбэтэ, бу – Егор Никифорович улахан учууталын туһута», – диэбитэ билиһинэ, иппит оҕолоругар, атын да дьонго дьингээх Учуталга билиини, ытыктыбыл белиһтэ этэ уонна учууталга үөрэппит оҕолорун, дьон-сэргэ махталларыттан ордук улахан наараада суоҕа буолуо дии са-

ныбыт. Кини булт дьон баран учуутар үтүн умнубут дьоннортон биердэстэрэ этэ. Куобаха солбуллубат «хамандыыр». Оннооҕор 80 сааһын туолан баран эбэтигэр Синаһалааха икки андыны биердэ ытан өлөрөн эдэрэдэри соһутан турардаах. Оттон отчутун-мэсчутун аҕынааха биер тусла кэпсээн.

Аны Егор Никифорович былыргы үйүээннэри, остуоруйалары билэринэн, кэпсиринэн, арааһа, чугас эргин тэһээбэ суоҕа эбэтэ буолуо.

Улуусту биер билиһинээх учуутала Михаил Петрович Макаров учуутал буолан дойдутугар кэлэн бастаах уруогар кылааһыгар киирэн баран үөрэнэ-ачылартан ийиппит:

– Эһигини төрдүс кылааска ким үөрэппитэй?

Оҕолор: «Егор Никифорович үөрэппитэ», – дьһэллэр.

– Егор Никифорович кыра кылаастарга мингин эмиз үөрэппитэ... Оҕо ис-ипиттэн себулур учуутала. Мин кинитан элбэх үөрэммитим. Ордук кинигэ ааҕарга уонна аахпыт кэпсиргэ...

Е.Д. Макаров – Үөкүйэ Дьөгүөр «Үтө кини аата умнубат» дьон кинигэтигэр ылан Егор Никифорович биер үөрэнэ-ачыта М.П. Макаров ити курдук учууталыгар махтанар, билиһэр, ытыктыыр тылларынан актыбытын түмүктүүхтүгүн баҕарабыт.

Иппит аҕабыт, убайыт, эһэбит, быдан дьылларга быраһаай! Дойдугу буора сымнаас талык, суорбан буолуохтун. Билиги эн үрдүк ааккын түһэн бэриэһиптэ суоҕа.

Иппит оҕолоро.

ЭБЭРДЭННЭН

Күндү, таппалаах кэргэммин, күн-күбэй ийэбитин, Чыыларга бөлүлүгүн олохтообун ПЕСТРЯКОВА Анна Федоровнаны күөрэйэр күнүмү бу дьоллоох орто дойдуга саман сайыннынан аргыстаһан кэлибим үйэ аңара буолбутунан ис сүрэхпиттэн эбэрдэлэбим!

Эн олохун усталаах-туоратыгар 26-с сылын потребительской кооперацияга үтүө суобастаахтык үлэлиригинэн икэн туттабыт. Билиги олохтот-дьаһахтыт этэнигэ буоларын туһугар уураабат кыһамчыым иһин барҕа махталбын этэбим. Баҕарабыт айыкка, күндү килибигэр, ыстаат курдук кытаанах доруубуйаны, дьолу-соргуну.

Кэргэниг Андрей, уолаттарым Алеша, Вана.

Күндү кэргэммин, ийэбитин, эбэбитин, Хатылы нэһиликтин олохтообун СЕДАЛИЩЕЕ Татьяна Дорофеевна 70 сааһын туолбут үбүлүгүнэн итиник эбэрдэлэбим!

Баҕарабыт күн сиригэр баар бары кэрэни, чэпкэн-чэбдик доруубуйаны, кырдыары билиһимэт эдэрдин эрчим, үөрүү-көтүү аргыстаах дьоллоох олоху. Оҕолорун, сизинэрин, чугас дьоннорун, аймактарын үтүө санааларынан, уураабат таппаларынан арыаһаппан барыбыт туһугар үлүнүк дьоллоохтук олохторгор. Билиги махталбыт үйөбүн убааттын, истиг санаабыт, уйаҕас сыһыамыт олохун дьолунан төлөрдүн.

Эбэрдэни кытта кэргэниг Петр Михайлович, оҕолорун, күтүөттэрин, сизинэрин.

Биергэ үлэлиир дьыһабытын ТАРАБУКИНА Екатерина Ивановна үйэ аңардаах үбүлүгүнэн истигник эбэрдэлэбим!

Эн билиин-көрүүн, иһинг сылааһа, дьонго амарах сыһыаның, оҕо доруубуйатын туһугар үлэн-мөһөнүг дьон-сэргэ махталын ылар.

Уруугар-аймакка, дьыһ кэргэнгэр, оҕолоргор үтүө үөрүүлээх күннэри, дьулуурдаах үлэни, үтүн дьоллоох олоху баҕарабыт.

Мугудайдаабы участкай балыһа үлэһиттэрэ.

АТЫЛЫБЫТ

Мурун-Тымпыаага уһаайбатыгар гарахтаах, булуустаах чыһынай дьэни. Сыаната – кэпсэтинэн, Билсэр тел. 41-852.

Стенкалары, куконнай гарнитурдары, прихожайдары, обеденнай зоналары, спальнай гарнитурдары, комодтары, телевизор тумбаларын, оҕо мизбалларын. Билсэр тел. 42-551 (үлэ чааһын кэппиттэн).

Сүрү сыдыар, үчүгэй туруктаах МТЗ-82 тракторы. Эбэтэр 2-3 кустоох каартысаа атаһаһабын. Билсэр тел. 41-098.

Көлөсхөлөөх «Юпитер-5» мотоциклы. Сыаната – 25 тыһ. солк. «Нива» автомашина шоссейнай шиналарын. Сыаната – кэпсэтинэн. Билсэр тел. 41-949.

1998 сыллаах, үчүгэй туруктаах УАЗ-«Охотник» автомашинаны. Билсэр тел. 23-321.

КӨХТӨӨХТҮК КЫТТЫБЫТТАРА

Быйыл «Сага олох» хаһыат редакцията уонна В.С. Яковлев – Далан төрөөбүт дойдутун – Кытаанах нэһиликтин дьаһалтата Саха Республикатын народнай суруйааччыта, П.А. Ойуунускай аатынан Государственной бириэмийэтин лауреата, Духовенская академиятын академига, педагогическай наука кандидата Василий Семенович Яковлев – Далан төрөөбүтэ 75 сылыгар аналлаах литературнай конкурсу биллэрбиттэрэ түмүктэммитэ.

Ити конкурска оҕолорго В.С. Яковлев – Далан аатын сүгэр Кытаанахтаабы орто художественно-эстетическай оокуола үөрэнэччилэрэ көхтөөхтүк кыттыбыттара. Кинилэртэн I миэстэни XI кылаас үөрэнэччигэ Мария ЛАЗАРЕВА уонна III миэстэни эмиз XI кылаас үөрэнэччигэ Туйаара ПЕСТРЯКОВА ылары ситиспиттэрэ.

Хаартыскаларга: Мария Лазарева уонна Туйаара Пестрякова.

МАХТАНАБЫТ

Ыам ыйын 29 күнүгэр таппалаах ийэбит, Мугудай нэһиликтин олохтооҕо, Герой-ийэ, тыыл, үлэ ветерана Варвара Прокопьевна ВАСИЛЬЕВА ыарахан ыарыттан олохтон туораабыта.

Күндү килибигэр тийэх мунуттатигар дьэри кыһамчылаах, истиг, үтүө сыһыаннарын иһин айымы санаалаах эмчит азияһалларыбытгар Н.Н. Кузьминага, В.А. Гоголева, С.Х. Борисовка, А.П. Макаровага, А.И. Корзингга, кини балыһа хирургическай отделение бары үлэһиттэригэр, бу ыарахан кэммитигэр өйөбүт, куус-көмө буолбут бары чугас дьоммутугар, аймактарыбытгар, биергэ үөскээбит баатын оҕолоругар Марфа, Семен, Анастасия Красильниковтарга, Варвара Рожинага, күтүөтүгэр Влас Петровичка, таайыт Д.А.

Дьячковскай оҕолоругар, убайытыгар Н.Н. Абрамова, сангаспытыгар Еленага, азияһыттар Александрга, күтүөтүгэр Петр Николаевичка, С.Г. Толстоуховка, Д.Д. Пермяковка, түөлбэ олохтоохторугар, ыкса ыалларбытыгар, нэһиликтэ баһылыгар К.Н. Жирова, кырдыаһтар сэдизтэрин председателигэр Ф.Ф. Смирниковка, Хатылы орто, Чурапчы алын сүтүөх оокуолаларын коллективтарыгар, күтүөтүгэр Гоша биергэ үөрэммит дойдотторугар, күтүөтүгэр Проня аймактарыгар И.К. Монастыревка, А.Г. Дьяконова махталбытына этэбит.

Эһиэ бары үчүгэйи, дьыһ кэргэттэригэр дьолу-соргуну баҕарабыт.

Уолаттара, кыргыттара, күтүөттэрэ, сизинэрэ, сурдыа.

ЭНЭРГИЭТИК

Егор Макаров тыллара, Николай Сибириаков мелодията

Илин-арбаа, хоту-соһуруу
Тыа-толоон устунан
Сахам сирин үрдүкүн субулар
Электро-үөт ситимэ.

Хос ырыата:

Дьон-сэргэ дьэтигэр сылааһы,
Сырдыгы тиздээччи,
Олох укулаатын уурсааччы
Эн буоллуг, энэргизтик.

Эн төһөлөөх сирин хаамлыккын
Ким ааҕан сиппитэй?
Төһөлөөх толуктукун-хаппыккын
Ким билэн көрбүтэй?

Хос ырыата:

Нэһиликтэ кыры улаастагар
Тийиһиҕэ биригээдэ,
«Оо, уоттар кэллилэр!» – дьэ дьон-сэргэ
Үөр-көтө көрсүөбэ.

Хос ырыата:

ҮӨРҮҮ

(Сизимэр Кыһа Левинага)

Күтүгэ көрбүт сизим
Ааммын аһан киирдэ.
Үөрүүм-көтүүм үксээтэ,
Өрөгөйүм үрдээтэ.

Кыра кыһас сүтүгэр
Күтү ылан аҕаатым,
Ытыс саа сирэйиттэн
Сырылаачы сылаан ылым.

Ыраас-сырдык дууһалаах,
Корсүө-самай майгылаах,
Доруубай, өйдөөх буоларгар

Кэс тылбын аныбын,
Олох сырдык аһалын
Суолдугу сулус онгостоор,
Билии сырдык аартыгын
Чыпчылыгар дабайаар.

Эһиң айар талааның
Экэр-хаһыгар иһэрин.
Хомсодой сытыы тылларыңан
Эһиң туһабын хатараар.

Анна ЛЕВИНА, Чурапчы.

ҮЛЭБЭ ҮНГҮРАЛЛАР

Чурапчытаабы лесхозка компьютеры биер олохтоох бухгалтер-экономисты. Билсэр тел. 41-900.

Күндү уолум, убайым, Чурапчытан төрүттээх Дьыһуускай куорат олохтооҕо, металлоконструкция заводун кылааһынай инженерэ СОЛОВЬЕВ Анатолий Петрович бэс ыйын 28 күнүгэр соһуурдук ылдан өлбүтүн, дьиниик курутуу-ан туран, аймактарыгар, биергэ үөрэммит таһаарыстарыгар, биер дьонугар иһигинэрэбит.

Ийэтэ, быраата уонна кини дьыһ кэргэттэрэ.

Педагогическай үлэ ветерана, Соловьев нэһиликтин олохтооҕо СОЛОВЬЕВ Лавр Осипович үтүн ыарахан ыарыттан олохтон туорааһынан кэргэнигэр Александр Дмитриевичка, оҕолоругар, сизинэригэр дьини курубаммытын тиздэбим.

Яковлевтар, Сивцевтар, Ершовтар уонна Винокуровтар дьыһ кэргэттэрэ.

Редактор: Г.Г. ПОПОВ.
ААДЫРЫСПЫТ: 678670,
Чурапчы сэл., Карл Маркс уул., 26 «а».
ТЕЛЕФОННАРЫТ:
редактор – 41-332, отделлар – 41-265.
E-mail: sannaoloh@churap.sakha.ru

Хаһыаты тэрийээччилэр: «Саха Республикатын Правительства, улуус дьаһалтата, редакция. Хаһыат сахалым тылынан оптуоруннуука, чэппиэргэ, субуотага тахсар. Хаһыат индекса: 54907.

«Сага олох» редакционнай-издательскай холбоһук.
Офсетнай бэчээт. Саакаһын № 74. Тираж 1438.
30.06.2003 с. бэчээккэ бэрилиннэ.

Автор суругар этилэр санаа редакция позициягар маддын сөн түбэһэр буолбатах. Суруука мыйылар чакчилар кырдыктаахтарыгар эппиэтиһин автор тус бэйэтэ сүгэр.